

Régi-új énekek. A kontrafaktum módszere a gyülekezeti énekekben egykor és ma*

Bevezetés

A reformáció folyamatának szerves és jelentős részét képezte, hogy a gyülekezetben az anyanyelvű éneklés az istentisztelet állandó (nem esetleges) eleme lett. Ahhoz, hogy ez az igény meg is valósuljon, természetesen elég gyors ütemben kellett gyülekezeti énekeket szerezni. Mert gondoljuk csak el: ha nem léteztek olyan gyűjtemények, amelyekben egy helyen volt kéznél sok s lehetőleg minden istentiszteleti igényt kielégítő és textushoz, egyházi évhez, évszakhoz stb. igazodó anyanyelvű népdalok, akkor a gyülekezeti közösség a legnagyobb igyekezet ellenére is csak nehezen tudott volna istentiszteletről istentiszteletre anyanyelven énekelni. Ezért érthető, hogy Luther Márton, akárcsak Kálvin, az anyanyelvű gyülekezeti énekek írását sürgette.

Ezeknek az új énekeknek új volta valójában nem mindig állt abban, hogy éppen új, friss, eredeti saját dallamuk és szövegük volt. Voltak olyan új reformátori énekek is, amelyeket már ismert világi vagy egyházi ének dallamára írtak. Így nem az időben mérhető újszerűség miatt nevezhetők új énekeknek, hanem régiségük ellenére sokkal inkább attól új énekek ma is, hogy ezek az énekek valóban megfelelnek a bibliai „új ének” fogalmának: az „új ének” a megváltottak hálaéneke, az ó ember megöklését követően születő „új ember” hálaéneke. Ezért lehetnek máig frissek. Pedig van közöttük bőven olyan ének is, amely a hagyományos értelemben a maga korában sem volt nevezhető újnak, azaz új szöveget és/vagy új dallamot hozó énekek.

Ebben a tanulmányban az ilyen jellegű, az úgynevezett a „rég-új” énekekkel foglalkozunk, vagyis azzal a kérdéssel, hogy miképpen érvényesül a kontrafaktum módszere a gyülekezeti énekek megalkotásában. Ha pedig azt is megvizsgáljuk, hogy a reformációtól kezdve napjainkig miként szület-

* Ez a tanulmány annak az előadásnak átdolgozott változata, amely a Kolozsvár-belvárosi Református Egyházközség és a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet által szervezett Énekel reformáció című előadás-sorozaton hangzott el 2016. október 27-én.

nek új énekek ezzel a módszerrel, és hogy a bibliai „új ének” megjelölés mennyire jellemző ezekre is, akkor a kérdés márnem csak történeti szempontból lehet érdekes.

A kontrafaktum olyan alkotási eljárás a különböző művészeti ágak s így a zene területén is, amely egy meglévő műalkotás bizonyos alaki elemeinek megőrzésével hoz létre egy új műalkotást. A zenében a kontrafaktum egy új szövegnek valamely már meglévő szöveges dallamra történő alkalmazását jelenti. Az egyházi zenében hol a paródia, hol pedig kontrafaktum kifejezéssel találkozunk. A módszer már az 5. századtól ismert volt, amikor paródiának nevezték azt az eljárást, amikor a zenét „leválasztották” a szövegről, és azt új szöveghez társították; vagy ha úgy alkottak új dallamot, hogy egy régit egészében vagy csak részleteiben követtek mintaként. Ez a meghatározás megfelel a 15–16. századi egyházzenei gyakorlatnak is, a 16. századtól pedig magában foglalja az ezután kontrafaktumként nevezett eljárást is.¹

Az egyházzenében azt a módszert nevezzük kontrafaktumnak, amellyel egy világi éneket egyházi tartalmú szöveggel látnak el, és így alkotnak „új” egyházi, gyülekezeti éneket. A paródia ezzel szemben inkább kimondottan a többszólamú műzenében használatos ugyanerre a jelenségre. Például Johann Sebastian Bach karácsonyi oratóriumának több tétele is paródia, azaz olyan zenemű, amelyhez Bach egy korábbi saját világi kantátájából vette át a dallamot, a zenei részt, itt-ott alakított rajta, és immár a karácsonyi oratórium szövegére alkalmazta azt.

Ennek a módszernek széles körű elterjedését különösképpen a 16–18. század énekeskönyvei tanúsítják az egyes énekek felett feltüntetett „nótajelzésekkel”. Ezek a „nótajelzések” afelől adtak eligazítást, hogy az egyházi éneket egy másik ének nótájára, azaz dallamára kell énekelni. Nem ritka, hogy az ilyen énekek is kontrafaktumok, vagyis a megadott „nótajelzés” egy világi ének dallamát adja meg. Az eddig említett példák mind arról tanúskodnak, hogy a kontrafaktum ősi gyakorlat lehetett a liturgia és az egyházzene történetében.²

¹ Dadelsen, Georg – Finscher, Ludwig: Parodie und Kontrafaktur (Finscher, Ludwig: Parodie und Kontrafaktur bis 1600). In: Blume, Friedrich (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Parodie und Kontrafaktur*. Band 10. Bärenreiter-Verlag, Kassel-Bassel 1986, (815–834) 815.

² Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérvételek az Urat. Tudnivalók énekeinkről a református egyház iskolái és a hittanoktatás számára*. Kálvin Kiadó, Budapest 1995, 166.

Egy gregorián himnuszról három Luther-ének. Példa a kontrafaktum módszerére a 16. századi lutheránus korálokban

Bár a kontrafaktum módszerét a korábbi időkben is alkalmazták, a reformáció századában ez olyan virágzásnak indult, amely addig talán soha nem volt tapasztalható. A reformátorok nemcsak röpiratokat és vitairatokat nyomtattak tanításuk minél hatékonyabban terjesztése érdekében, hanem a káték tartalmát összefoglaló úgynevezett katekizmusénekekről is gondoskodtak. Ezzel a céllal születtek meg a Miatyánk-, Hiszekegy- és Tízparancsolat-parafrázisok. De nem szabad elfelejtenünk, hogy az anyanyelven megszólaltatott gyülekezeti énekek vagy népének keletkezése nem a reformációhoz kapcsolódik, hiszen ilyen énekek már a középkorban is léteztek. Igaz azonban, hogy ezek nem szólalhattak meg a liturgiában, hanem főként a liturgián kívül, magánátjatosságon, körmenetben énekelték őket. Az anyanyelvű népének csak ritkán és főként függelékként, „paraliturikus” jelleggel fordult elő a középkori liturgiában. Ilyen például a német eredetű *Christ ist erstanden – Krisztus feltámadt* kezdetű örömeinek, amelyet a húsvét ünnepén énekelték.³ A reformáció többek között éppen az anyanyelvű gyülekezeti ének liturgiában betöltött szerepének újraértékelésével hozott újat az istentisztelet menetében. A protestáns istentiszteleti rendekben az anyanyelvű gyülekezeti ének egyenrangúvá lett a régi liturgikus zenével, hogy később különösképpen a református liturgiában „győzedelmeskedjék” a középkorból áthagyományozott liturgikus éneklés felett, és a legtöbb esetben teljesen el is törölje azt.

A bevezetésben már említettük, hogy Luther és Kálvin egyaránt szorgalmazta, hogy új énekeket szerezzenek azért, hogy a nép éneke valóban állandó eleme lehessen a liturgiának. Hihetetlen gyorsasággal születtek az új énekek. Egymás után nyomtattak előbb csak egy-egy éneket tartalmazó énekes lapokat, majd kisebb-nagyobb énekeskönyveket, énekgyűjteményeket. Mindez nem valósulhatott volna meg, ha minden akkori új, anyanyelvű ének eredeti, tehát valóban új dallamú és új szövegű szerzemény lett volna. Ezért a lutheránus és a kálvini reformáció hívei, akárcsak a cseh testvérek szívesen és gyakran fordultak a kontrafaktum módszeréhez: leggyakrabban világi éne-

³ Dobszay László: *A magyar népének*. I. kötet. MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2006, 17.

keket láttak el új egyházi szöveggel, vagy azokat csak mintaként, egy vagy akár több világi ének dallammotívumait felhasználva alkottak új gyülekezeti énekeket. Viszont arra is volt példa, hogy egy középkori latin szövegű himnusz dallamát használták fel új, reformáció korabeli szöveghez. Jó példa erre a *Veni redemptor gentium* kezdetű adventi himnusz, amelyet Luther Márton nemcsak egy, hanem három énekének dallamaként használt.

Az egyházzene irodalma úgy ismeri Luther Mártont, mint aki a reformátorok között a legtöbb saját szerzésű énekkel gazdagította egyházi énekkincsünket. Azt viszont már csak kevesen tudják, hogy a több mint negyven neki tulajdonított ének közül csupán négy nevezhető igazán eredeti és saját szerzeménynek, ugyanis a többi mind kontrafaktum, vagyis már létező dallamhoz írt új szöveget. De mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy jól sikerült kontrafaktumokról van szó.

A *Veni redemptor gentium* kezdetű középkori adventi himnusz Ambrosius püspök nevéhez fűződik, bár a maga korában ez a himnusz még nem lehetett adventi ének, hiszen a keresztyénség akkor még nem ünnepelte az adventi időt, amely majd csak az 5–6. századtól kezdve terjedt el. A himnusz legrégebbi forrása a 11. századra tehető. A szöveg szerzője az üdvtörténet teljes ívét látja és láttatja, amelyben az új korszakot a Megváltó határozza meg. Ez az új korszak az ő érkezésével kezdődött el, és az ő visszajövetelével teljeseedik ki. Az éneklő a kiteljesedés vágyából fakadóan sürgeti a Megváltót: *Jöjj! – Veni!*⁴

Luther nemcsak azért szerette a középkori himnuszokat, mert beleszületett ebbe a hagyományba, hanem azért is szerette őket és használta szívesen mintaként saját énekeihez, mert ezek kiforrott Ige-teológiából táplálkoznak. Az adventi és karácsonyi énekek például Istent láttatják meg a Betlehemben megszületett Jézusban, és a neki kijáró imádatnak adnak hangot, nem csupán az aranyos kisgyermeket csodálják. A közismert Luther-ének, a *Nun, komm der Heiden Heiland*,⁵ vagyis magyar fordításban a *Jöjj, népek Megváltója* kezdetű

⁴ A himnuszról bővebben ld.: *Veni redemptor gentium*. In: *Hymnary.org: A Comprehensive Index of Hymns and Hymnals*. https://hymnary.org/text/veni_redemptor_gentium (2019. júl. 3.).

⁵ A Luther-énekről vö. Marthi, Andreas: *Nun, komm der Heiden Heiland*. In: Hahn, Gerhard – Henkys, Jürgen: *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch. Ausgabe in Einzelheften*. Heft 12, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2005, 4–11. Ld. még *Nun, komm der Heiden Heiland*. In: *Hymnary.org: A Comprehensive Index of Hymns and Hymnals*. https://hymnary.org/text/veni_redemptor_gentium (2019. júl. 3.). *Nun, komm der Heiden Heiland*. In: Thust, Karl Christian: *Die Lieder des Evangelischen Gesangbuchs. Band I. Kirchenjahr und Gottesdienst (EG 1–*

korál⁶ nem egyéb, mint a *Veni redemptor gentium* himnusz kissé módosított szótagszámú Luther-féle német fordításának magyar nyelvű változata. A dallam is alig tér el a himnusz eredeti dallamvezetésétől.

Az adventi éneken kívül Luther Márton még további két ének megírásakor is felhasználta a himnusz dallamát. Ezek közül az egyik az *Erhalt uns Herr bei deinem Wort*,⁷ vagyis a *Tarts meg, Urunk, szent Igédben* kezdetű korál.⁸ Az ének felirata szerint gyermekeknek szánt ének Krisztus két „ősellensége”, a pápa és a törökök fenyegető hadai ellen: „*Ein Kinderlied, zu singen wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Bapst und Türcken.*“

Luther éneke 1541-ből való, amikor I. Szulejmán szultán bevette Budát. Az a hír is elterjedt Európában, hogy a pápa is csatlakozott volna a török szultán és I. Ferenc francia király között megkötött egyezséghez, s így a protestánsok ügye még inkább veszélybe kerül. Ekkor Luther így buzdította a protestáns híveket: „*Imádkozzatok, mert immár nincs remény a fegyverekben, hanem egyedül Istenben.*”⁹ Énekében is hasonlóképpen imádkozik: „Tarts meg, Urunk, szent igédben”.

A harmadik Luther-ének, a *Verleih uns Frieden gnädiglich*¹⁰ kezdetű korál ugyanerre a himnusz dallamra készült.¹¹ A korál keletkezése kapcsolódik az előbbihez. A *Tarts meg, Urunk* énekhez odacsatolták függelékül a békéért könyörgő antifónát: *Da pacem domine – Adj békét a mi időnkben*. Luther ezt is gyülekezeti énekké és nem antifónává formálta, bár megmaradt az antifónából fordított egy versszaknál. Az így keletkezett új énekhez azonban nem

269). Kommentar zu Entstehung. Text und Musik. Bärenreiter Verlag, Kassel–Base–London–New York–Praha 2012, 13. 15.

⁶ *Magyar református énekeskönyv*. [MRÉ] Kiadja a Magyar Református Egyházak Tancskozó Zsinata megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadója, Budapest 1996, 181a–b számú énekek. *Evangelikus énekeskönyv. A Romániai Zsinatpresbiteri Ágostani Hitvallású Evangelikus Egyház magyarajkú gyülekezeteinek énekeskönyve*. [EvÉ] Evangelikus Egyházkerület, Kolozsvár 1994, 88. számú ének.

⁷ Az ének részletes elemzéséről vö. „Erhalt uns, Herr, be ideinem Wort”. In: Thust, Karl Christian: *i. m.* 342–345.

⁸ *Atya Isten, tarts meg minket* (EvÉ 186), illetve egy másik magyar fordításban: *Úr Isten, te tarts meg minket* (MRÉ 395).

⁹ Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérjétek az Urat*, 131.

¹⁰ Marti, Andreas: *Verleih uns Frieden gnädiglich* (421). In: *Evang. Martin – Seibt, Ilsabe* (Hrsg.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. Heft 20. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2015, 77–80.

¹¹ *Adj békét a mi időnkben* (EvÉ 541); *Adj békességet Úr Isten* (MRÉ 330).

vette át a *Da pacem* antifóna ismert, saját dallamát, hanem ehhez a szöveghez is a *Veni redemptor gentium* himnuszról átvett dallamot alkalmazta. Luther úgy döntött, hogy a *Da pacem* tételt nem hagyja abban az antifónaformában, amely eredetileg csak a liturgikus kórus, a schola számára készült. Az volt a szándéka, hogy a hívek együtt énekelhessék ezt a tételt is. Az antifóna szövege a 2Kir 20,19-re,¹² illetve a 2Krón 20,12.15-re¹³ támaszkodik.

Luther mindhárom énekében elég szorosan kötődött az eredeti latin himnusz dallamvezetéséhez, és azt szabadon variálta. Érdeemes odafigyelnünk a szövegek jellegére is. A latin himnusz egy vágyakozó imádság, amellyel az imádkozó cselekvésre szeretné serkenteni Istent: *Veni! – Jöjj!* Luther nemcsak az adventi énekében igazodott ehhez a tartalomhoz, hanem mindhárom énekében. Mindenhárom ének első szavában Istent szólítja meg, hozzá kiált fel: *Jöjj...! Tarts meg...! Adj békét...!* A dallamvezetés pedig a szövegben kifejezésre juttatott sóvárgást emeli ki, fokozza tovább. Hang és szó, dallam és szöveg összecseng mindhárom esetben.

Luther azonban nemcsak kizárólag a középkori egyházi hagyományból ihletődött, amikor énekeket szerzett, hanem szívesen használt fel világi dalokat is új egyházi énekekhez. Ez a hagyomány is nyomon követhető énekeskönyvünkben.

A kontrafaktum módszerét természetesen minden időben alkalmazták, és nemcsak az egyházi zenében. A következőkben pár évszázadot ugrunk, hogy megismerjünk néhány példát a 19–20. század zeneirodalmából is.

Kontrafaktum a 19–20. századi énekeinkben

Halld, mint zeng az egész ég

A romantikus zene korszakából álljon itt példaként Felix Mendelssohn-Bartholdy *Festlied* címmel ismert műve, amelyet a *Magyar Református Énekeskönyvben* a *Halld, mint zeng az egész ég* kezdetű szöveggel találhatunk meg

¹² 2Kir 20,19: Ezékiás így válaszolt Ézsaiásnak: Jó az Úr igéje, amelyet hirdettél: Mert ezt gondolta: Akkor az én időmben béke és bizonyság lesz.

¹³ 2Krón 20,12.15: Istenünk, büntesd meg őket! Mert tehetetlenek vagyunk ezzel a nagy tömeggel szemben, amely ellenünk támadt; nem tudjuk, hogy mit tegyünk. Csak rád tekintünk! [...] és megszólalt: Figyeljete, egész Júda és Jeruzsálem lakói, meg te Jósáfát király! Ezt mondja nektek az Úr: Ne féljete és ne rettegjete ettől a nagy tömegtől, mert nem a ti háborútok ez, hanem az Istené!

a 438. szám alatt. Ez a karácsonyi ének Mendelssohn *Festgesang zum Gutenbergfest* (MWV D 4), című férfikarra és két fúvószenekarra írt világi kórusművének, a *Vaterland, in deinen Gauden* kezdetű énekének kontrafaktuma.¹⁴ A művet a könyvnyomtatás négyszáz éves jubileumi ünnepére, a Gutenberg Fest első napjára írta 1840-ben, és ugyanezen év június 24-én adták elő szabdéri előadásban a lipcsei Marktplatzon. Dallama a mű jellegének megfelelően himnikus hangvételű. A mű második tétele a *Vaterland...* kezdetű rész, és szövegének nincs vallásos jellegű részlete, mert a szerző Gutenberg személye, a „derék férfi” emléke előtt tisztelig. A *Festgesang* további három tétel azonban a teremtő Istent magasztalja, aki szavával hívta elő a világosságot, és őt kéri, hogy ebben a világosságban vezesse az egész emberiséget.

Az ének angol nyelven vált egyházi gyülekezeti énekké, amikor először 1867-ben jelentették meg karácsonyi szöveggel a *The Church Bell* című, Bostonban kiadott énekeskönyvben.¹⁵ Akkor a szöveg szerzőjét ismeretlenként tüntették fel. Ez nem volt ritkaság az 19. századi Amerikában. Lowell Mason zeneszerző is előszeretettel közölte német zeneszerzők világi műveit, énekeit vallásos szöveggel, de anélkül, hogy jelezte volna a szövegírók nevét. Azért, hogy ezt az eljárását könnyebben elfogadhatóvá tegye, azt állította: német honban nem ritka, hogy világi zeneszerzők műveit liturgikus, istentiszteleti elemként is használnák.¹⁶

Ha a karácsonyi ének szövegének szerzőjét eredetileg nem is tüntették fel, ma már tudjuk, hogy a szöveg Charles Wesley nevéhez fűződik, aki 1739-ben, tehát jóval Mendelssohn művének keletkezése előtt jelentette meg azt a *Hymns and Sacred Poems* című gyűjteményében. A Wesley által írt énekszöveg eredeti formájában kissé eltér a ma ismert angol nyelvű szövegtől:

*Hark! How All The Welkin Rings
Glory To The King of Kings.*

Ez az eltérés Wesley munkatársának, George Whitegieldek köszönhető. Mivel az énekszöveg megjelenésekor Mendelssohn dallama még nem állt rendelkezésre, a karácsonyi szöveget előbb a közkedvelt *Amazing Grace* című

¹⁴ A mű teljes címe: *Festgesang zur Eröffnung der am ersten Tage der vierten Säcularfeier der Erfindung der Buchdruckerkunst.*

¹⁵ Hadamer, Armin H.: *Mimetischer Zauber. Die englischsprachige Rezeption deutscher Lieder in den USA 1830–1880.* Volksliedstudien Band 9. Waxmann Verlag, München 2008, 161.

¹⁶ Uo. 193–194.

hymnusz dallamára énekelték,¹⁷ maga Wesley pedig a *Christ the Lord is Risen Today* himnusz dallamát használta.¹⁸ Végül 1855-ben dr. William Cummings, Felix Mendelssohn-Bartholdy egyik nagy tisztelője, a *Festgesang* dallamára alkalmazta a Wesley-féle szöveget. Az egykor világi, német műzenei darabot angol nyelvből fordították németre, és így került vissza kerülőúton a német énekeskönyvekbe immár karácsonyi énekként, és így jutott el hozzánk is az új, azaz immár több mint húszéves református énekeskönyvbe a *Halld, mint zeng az egész ég* kezdetű szöveggel.

Oh, Danny boy – Én nem tudom...

A *Danny Boy* népszerű angol ballada. Szövege Frederic Edward Weatherly nevéhez fűződik, dallama egy hagyományos népi ír melódia (*Londonderry Air*). Az énekszöveg jelentését tekintve egyesek szerint az ír édesanya idegen földre szakadt fiához szóló énekéről van szó, amelyben az édesanya így énekel: én mindig visszavárlak; ha meghalnék, amire hazatérsz, és eljössz a síromhoz, tudni fogom, hogy ott vagy, és nyugodtan fekszem majd síromban. Mások szerint sokkal inkább egy olyan boldogtalan szerelmes énekére kell gondolni, aki hiába várja vissza kedvesét. Az éneknek volt és ma is van liturgikus funkciója, ugyanis temetéseken szokták énekelni. Ez talán azért sem véletlen, mivel a ballada szövegének írója is rekviemként ajánlotta azt Ellen Terry színésznő temetésére.

Magyar nyelven már a *Halleluja* énekeskönyvben is megjelent az ír dalra szerzett kontrafaktum *Én nem tudom, mért szeretett úgy minket* címmel. Ez a változat található meg a *Magyar Református Énekeskönyvben* is 443. számmal. Érdeemes figyelmesen elénekelni, és közben – ismerve az ének keletkezésének történetét is, valamint annak temetéshez, boldogtalan szerelméhez kapcsolódó értelmezéseit – tudatosan ízeletgetni, hogy mennyire illeszkedik egymáshoz a dallam és a szöveg. Véleményem szerint gyülekezeti éneklésre nemigen alkalmas, mert a dallamnak igen nagy hangterjedelme leginkább szólóéneklésre való. Az igen magas hangok szép megszólaltatása szakszerű éneklési technikát igényel. A szöveg önmagában Krisztus önzetlen, áldozatkész, önmagát megüresítő szeretetét éneкли meg, és dicsőíti a világ Üdvözítőjét, a Királyok Királyát. Jellegénél fogva a szöveg nem teljesen illik a melan-

¹⁷ Hark! The Herald Angels Sing. In: *Wikipedia*. http://de.wikipedia.org/wiki/Hark!_The_Herald_Angels_Sing (2018. okt. 30.)

¹⁸ Hark! The Herald Angels Sing by King's College Choir of Cambridge. In: *SongFacts*. <http://www.songfacts.com/detail.php?id=9353> (2014. okt. 28.)

kolikus dallamhoz. Ennél sokkal jobban sikerült az a kontrafaktum, amelyet ugyanerre a dallamra írtak, a *Secret Garden* nevű duó *You raise me up* kezdetű dicsőítő éneke, s amely magyarul *Te felemelsz* vagy *Te erőt adsz* kezdetű szöveggel ismert. Ezt a kontrafaktum-változatot közösségben is lehet énekelni, mivel leszűkítették hangterjedelmét az utolsó sor módosításával. Ezt az éneket Rolf Løvland írta, és először éppen Løvland édesanyjának temetésén játszották el.¹⁹ Ez is összekötő kapocs a dallam eredeti szövegéhez, *Danny Boy*-hoz: a mélység megtapasztalása, a halál és a meghalás gondolata. De mind az eredeti szövegben, mind a kontrafaktumokban megszólal még valami: hangot kap az a meggyőződés, hogy megmarad valami a halálon túl. A *Danny Boy* esetében az az üzenet, hogy a fiát visszaváró édesanya, illetve a kedvesére váró szerelmes ifjú szeretete a síron túl is megmarad. A *You raise me up* szövegű és az *Én nem tudom* kezdetű kontrafaktum pedig azt is üzeni, hogy Isten, illetve a Krisztus Király uralma, amely szüntelenül ott van a mélységben, a vesztésben, sőt még a halálon túl is, kiemel minket is, felemel és megtart, ha hozzá imádkozunk.

Zárógondolatok egy 16. századi kontrafaktum kapcsán

*Már nyugosznak a völgyek*²⁰

Most pedig egy jó példával zárjuk a sort. Ehhez vissza kell kanyarodnunk a régi kontrafaktumokhoz, egy szép esti énekünkhöz: *Már nyugosznak a völgyek* (MRÉ 285); illetve evangélikus változatában: *Most nyugosznak az erdők* (EvÉ 66). Ez a kontrafaktum a 16. században született. Szövegét Paul Gerhard német énekszerző írta, melódiája pedig Heinrich Isaac szintén német népies műdalából, az *Innsbruck, ich muß dich lassen* (*Innsbruck, el kell hagynom téged*) kezdetű ének dallamából alakult.

Heinrich Isaac énekében egy ifjú búcsúzik Innsbruck városától: mindent hátrahagy, ami örömet jelentett számára, a lányokat is, és olyan útra indul, amelyen ezek nem követhetik őt. Isaac éneke nagyon népszerű lett, és hamarosan meg is született belőle az első egyházi szövegű kontrafaktum az *O, Welt, ich muß dich lassen*, azaz *Ó, világ el kell hagynom téged* kezdetű szöveggel. Ebben

¹⁹ You Raise Me Up. In: *Wikipedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/You_Raise_Me_Up (2014. okt. 28.)

²⁰ Az előadás egy esti bűnbánati istentiszteletet követően hangzott el, ezért választottam zárásként egy esti ének ismertetését.

az énekben is búcsúzásról van szó: a haldokló hívő ember búcsúzik a világtól. A szövegben felbukkan Simeon énekének gondolatmenete is: *Mit Fried und Freud fahr ich dahin (Már megyek békén örömmel; vö. Lk 2,29–32)*.

Simeon énekét hagyományosan az esti könyörgésben éneklük vagy imádkozzák. Ennek magyarázata az a gondolat, hogy minden este úgy fekszem le, hogy ez akár az utolsó is lehet, és elmondhatom az étellel betelt Simeonnal együtt: Uram, akár mehetek is ebből a világból, mert már láttam a Te dicsőségéd. Ezt az ívet viszi tovább az énekből alakult a *Nun ruhen alle Wälder – Már nyugosznak a völgyek*, illetve *Most nyugosznak az erdők* kezdetű esti énekek, kontrafaktumok is.²¹

Ma, október 31-én, amikor arra készülünk, hogy majd felkeressük elhunyt szeretteink vagy neves elődeink sírját, érdemes odafigyelni az énekzáró 5. versszakra:

„Ti is távol s közelben,
Akik szerettek engem:
Békén pihenjeteK.
A sötét éjszakába
Az Úr világossága
Örködjék hűn fölöttetek.”²²

Az esti ének magyar fordításának sorai közé elrejtették a középkori halotti mise, a rekviem néhány szavát. A *Békén pihenjenek / Az Úr világossága / Örködjék hűn fölöttetek* fordulatok a rekviem kezdőmondatára emlékeztetnek:

„Adj nekik, Uram, örök nyugodalmat
és az örök világosság fényeskedjék nekik.”²³

Így azok, akikre az esti imádságban vagy az ének utolsó versében gondolunk, nemcsak az élő szeretteink „távol s közelben”, hanem azok is, akik már az Úrban pihennek, és akikkel „szentek közösségében” hisszük, hogy együtt vagyunk – „távol s közelben”.

²¹ Stalman, Joachim: *Nun ruhen alle Wälder*. In: Stalman, Joachim – Heinrich, Johannes (Hrsg.): *Handbuch zum Evangelischen Kirchengesangbuch*. Bd. 3. II: *Liederkunde*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1990, 468–471.

²² A *dólt* kiemelések tőlem: B. T.

²³ „Requiem aeternam dona eis Domine,
et lux perpetua luceat eis.”

Az idézet magyar fordításában a *dólt* kiemelések tőlem: B. T.

Felhasznált irodalom

- Csomasz Tóh Kálmán: *Dicsérvétek az Urat. Tudnivalók énekeinkről a református egyház iskolái és a hittanoktatás számára.* Kálvin Kiadó, Budapest 1995.
- Dadelsen, Georg – Finscher, Ludwig: Parodie und Kontrafaktur (Finscher, Ludwig: Parodie und Kontrafaktur bis 1600). In: Blume, Friedrich (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Parodie und Kontrafaktur.* Band 10. Bärenreiter-Verlag, Kassel–Bassel 1986, 815–834.
- Dobszay László: *A magyar népének.* I. kötet. MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2006.
- Evangélikus énekeskönyv. A Romániai Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház magyar ajkú gyülekezeteinek énekeskönyve.* Evangélikus Egyházkerület, Kolozsvár 1994, 88. számú ének.
- Hadamer, Armin H.: *Mimetischer Zauber. Die englischsprachige Rezeption deutscher Lieder in den USA 1830–1880.* Volksliedstudien Band 9. Waxmann Verlag, München 2008.
- Hark! The Herald Angels Sing by King's College Choir of Cambridge. In: *SongFacts.* <http://www.songfacts.com/detail.php?id=9353> (2014. okt. 28.)
- Hark! The Herald Angels Sing. In: *Wikipedia.* http://de.wikipedia.org/wiki/Hark!_The_Herald_Angels_Sing (2018. okt. 30.)
- Magyar református énekeskönyv.* Kiadja a Magyar Református Egyházak Tancsokzó Zsinata megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadója, Budapest 1996.
- Marthi, Andreas: Nun, komm der Heiden Heiland. In: Hahn, Gerhard – Henkys, Jürgen: *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch. Ausgabe in Einzelheften.* Heft 12, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2005, 4–11.
- Marti, Andreas: Verleih uns Frieden gnädiglich (421). In: Evang, Martin – Seibt, Ilsabe (Hrsg.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch.* Heft 20. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2015, 77–80.
- Nun, komm der Heiden Heiland. In: *Hymnary.org: A Comprehensive Index of Hymns and Hymnals.* https://hymnary.org/text/veni_redemptor_gentium (2019. július 3.)
- Stalmann, Joachim: Nun ruhen alle Wälder. In: Stalmann, Joachim – Heinrich, Johannes (Hrsg.): *Handbuch zum Evangelischen Kirchengesangbuch. Bd. 3. II: Liederkunde.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1990, 468–471.
- Thust, Karl Christian: *Die Lieder des Evangelischen Gesangbuchs. Band I. Kirchenjahr und Gottesdienst (EG 1–269).* Kommentar zu Entstehung. Text und Musik. Bärenreiter Verlag, Kassel–Basel–London–New York–Praha 2012.

You Raise Me Up. In: *Wikipedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/You_Raise_Me_Up (2014. okt. 28.)

Veni redemptor gentium. In: *Hymnary.org: A Comprehensive Index of Hymns and Hymnals*. https://hymnary.org/text/veni_redemptor_gentium (2019. júl. 3.).